

tegye az olasz renaissance-ot mint egységes történeti tüneményt. A felsorolt és röviden méltatott kiállításokon ez a kérdés nemcsak kultúrföldrajzilag különböző fontos helyeken (Firenze, Milánó, Velence és vidéke), hanem különböző eszmetörténeti mélységekben van megfogva. Paolo és a többi velencei és bresciai mester a gyönyörködés, fáradtság nélkülség, merészség, vidámság mesteri összegezését nyújtja, tehát azt, amit bizonyos egyoldalú történeti esztétika renaissance-on értett és részben manapság is ért. A toszkánaiaknál — ezt a Mostra Medicea újból nyomatékosan igazolja — alakot és arculatot nyert az emberi alkotás szerencsés egysége, az élet és a művészet tökéletes megfelelése és viszonyossága. A Leonardo értelmében vett renaissance-stílus pedig — Goethe elemzésével élve — már a dolgok lényegét, az emberi megismerés legmélyebb alapjait érinti.

HORVÁTH HENRIK

ROMÁNIA NEMZETISÉGI VISZONYAI ROMÁN MEGVILÁGÍTÁSBAN

EZERKILENC SZÁZHARMINC NÉGY óta a román időszerző- és napisajtóban rendszeres hadakozás folyik a revízió gondolata ellen. Olykor nyíltan megjelölik e közlemények céljukat, máskor csak Románia néprajzi, földrajzi egységéről, jó határaitól szólnak, anélkül, hogy a revízió kifejezést érintenék.

E közlemények legnagyobb tömege újságcikk (romániai és külföldi lapokban), szerzőik egyszerű zurnalisták, különösebb statisztikai vagy földrajzi ismeretek és műveltség nélkül, előadott anyagukat pedig rendszerint azonos forrásokból merítik. A Romániáról szóló néprajzi ismeretek legfőbb román forrása pedig Manuila Szabin munkái. Számtalan kisebb-nagyobb tanulmánya jelent meg Románia háború utáni népesedési problémáiról, a nemzetiségi viszonyokról, a nemzetiségek szaporodási problémáiról, a városi és falusi lakosság sajátosságairól népesedési és nemzetiségi szempontból.¹ Mindezekben a tanulmányokon — bár nagy anyagismerettel és szakszerű formában készültek — erős politikai tendencia vonul végig, mely arra irányul, hogy a nemzetiségi probléma jelentőségét csökkentse és Románia határainak sérthetetlenségét bizonyítsa etnikai szempontból.

Manuila Szabin a román Statisztikai Intézet igazgatója és a román statisztikai szolgálat újjászervezője kétségkívül Románia nemzetiségi viszonyainak egyik legjobb ismerője, sőt az 1930. évi népszámlálás részletes községenkénti adatainak egyedüli birtokosa. A Nagyrománia területére vonatkozó háború utáni egyetlen népszámlálásnak, az 1930. évinek részletes, községenkénti nemzetiségi adatait ugyanis mindeddig nem tették közzé, — s mint maga Manuila egyik vitairatában megírta — nem is kívánják a jövőben sem nyilvánosságra hozni. Románia nemzetiségi viszonyainak részletes adatai tehát a román statisztikusok titkai maradnak, akik eseten-

¹ Tendinfele miȘcării populapei in judetele Transilvaniei in anii 1920—1927. București, 1929. (A népmozgalom irányai Erdély megyéiben.) Evolupa demografică a orașelor și minoritățile etnice din Transilvania. București, 1929. (A városok népmozgalmi fejlődése és a népi kisebbségek Erdélyben.) Les problèmes démographiques en Transylvanie. „Revue de Transylvanie“, 1934. Les minorités de Transylvanie à la lumière des chiffres. (S. Dragomir munkájában.) Bucarest, 1934. Románia și revizionismul. „Arhiva pentru Stiință și Reforma Socială“, 1934. Populația României. București, 1938. Aspects démographiques de la Transylvanie. Bucaresti, 1938.

kint annyit és olyan beállításban árulnak el belőlük, amennyire és ahogyan saját céljaikra az szükségesnek látszik.

Ez a „célszerű“ felhasználás jellemzi mindazokat a román és idegen nyelvű tanulmányokat és adatgyűjteményeket, ahol eddig adatok Románia nemzetiségi viszonyairól román szerzőktől megjelentek. De különbség van az egyes szerzők között a szubjektivitás mérve tekintetében, sőt ugyanazon szerzőnél is különbséget találunk a beállítottság tekintetében, ha belső használatra román nyelven vagy külföldi felvilágosításra idegen nyelven ír. Ezért tudunk aztán a háború után összegyűjtött adatok felett a különböző publikációk egybevetése folytán bizonyos ellenőrzést gyakorolni. Emellett a háború előtti népszámlálások teljes községenkinti részletezéssel és mindenféle kombinációval közzétett s épp ezért bárki részéről könnyen ellenőrizhető adatai szolgálnak támpontul a román szerzők adatainak megbírálásánál.

Érdekes a román revízió elleni küzdelem etnográfiai vonatkozású anyaga felett egy kis szemlét tartani egy mostanában megjelent francia és angol nyelvű és térkép-ábrákkal bőven felszerelt munkának a kapcsán. Ezt a románok a külföld tájékoztatására nemrég adták ki, hogy röviden összefoglalják azokat az érveket és adatokat, amelyek Románia területi sérthetlenségét etnográfiai szempontból is bizonyítani alkalmasok.¹

Ebben a tanulmányában Manuila két helyes és igaz elvből indul ki: 1. nem lehet tiszta etnográfiai választóvonalakat találni, amelyeknek egyik és másik oldalán a különböző nemzetiségek vegyületlenül lakjanak; 2. a nemzetiségek egymásba vegyülő településénél fogva a fontos közlekedési utak ide- vagy odacsatolása és a természetes választóvonalak követése szükségképpen jelentős kisebbségeket utal az egyes nemzetiségi alapon felépítendő államterületekre.

Mindkét megállapítás helyes, talán csak azt kell hozzátenni, hogy különösen Közép-Európában és a Kárpátmedencében van ez így, míg más-hol a nemzetiségek települése nem mindig idéz fel ilyen problémákat.

Mindenképpen indokolt a szerző azon figyelmeztetése is, hogy amennyiben a néprajzi elv épségben tartása érdekében a földrajzi és gazdasági érdekeket megsértjük, ebből ugyanúgy konfliktusok származhatnak, mint a néprajzi elv megsértéséből. Általános konklúzióját is elfogadhatjuk, amely szerint mindezen körülmények folytán a politikai határok megvonásánál egy középutas megoldást kell keresnünk; kompromisszumot a néprajzi, földrajzi és gazdasági, sőt szerintünk még más fontos tényezők között.

Ellenben teljesen erőszakolt és semmikép sem igazolt — jelenlegi tanulmánya további részében is inkább cáfolt, mint igazolt—állítás Manuilának az, hogy a párizs-kömyéki békeszerződés alkotói ilyen középutas megoldást kerestek és hogy Románia jelenlegi határai ilyen megfontolások alapján s ezeknek megfelelően állapították meg.

Mi nagyon jól tudjuk s a párizs-kömyéki békekonferenciákról kiadott angol-amerikai memoárok mindenki előtt bizonyítják, hogy a Csonka-Magyarország és Románia közötti új határ nem kétoldalú tárgyalások és megfelelő módon beszerzett objektív ismeretek és adatok alapján állapították meg. A magyar békedelegációnak hatalmas statisztikai és térképanyagát, valamint tudományos nemzetiségtörténeti, földrajzi, gazdasági, politikai memorandumainak pompás gyűjteményét, amely ma is a Közép-Dunamedence népi, politikai és gazdasági problémáinak leggazdagabb és legértékesebb gyűjteménye, a békekonferencián döntő nagyhatalmak képviselői figyelemre sem méltatták, kezükbe se vették.

¹ Dr. Sabin Manuila: Étude ethnographique sur la population de la Roumanie. 1938.

Maga a döntés, a megállapított új határ pedig mindennek nevezhető, csak kompromisszumos megoldásnak nem. Nemcsak az etnográfiai szempontokat vették egyoldalúan tisztán a román etnikum szempontjából figyelembe, hanem ezen túlmenően figyelembe vették és méltányolták a románok — de csakis a románok — közlekedési, gazdasági, politikai és stratégiai érdekeit is a magyar érdekek rovására.

Hogy nemzetiségi szempontból mennyire nem kerestek kompromisszumos, középutas megoldást a trianoni békeszerződés diktálói, azt jellemzi az a körülmény, hogy a Magyarországtól Romániához csatolt területen 1,661.805 magyar lakost szakítottak el az anyaországtól, míg Csonka-Magyarországon mindössze 28.434 román lakost hagytak.¹ Vagy vajjon középutas megoldást jelent-e az, hogy Romániához csatolták a Nagy Magyar Alföld peremén körbefutó vasútvonalakat, s azokat az alföldszéli nagy magyar városokat mind, melyek e vasútvonalak főbb állomásait alkotják s e sűrű lakosságú és intenzív gazdasági vérkeringésű magyar táj legfontosabb politikai, gazdasági és kulturális gócai? Romániához csatoltak minden stratégiai pontot, minden jelentősebb útkereszteződést, Magyarországot pedig mind nemzeti, mind gazdasági érdekeiben megfontolás nélkül csonkították és új határai között teljesen védtelenül hagyták.

Manuila Szabin idézett tanulmányában egy térképvázlatot közöl Nagy-Románia politikai határainak és a románság etnikai határának összefüggéséről (6. old.). É térképpel kívánja igazolni, hogy a politikai határok nagyjából összeváganak az etnikai határokkal. Ennek a térképnek a románok érveléseinél nagy jelentősége van. A mai Románia határain túl élő románok nagy számával és feltjaival akarják a Románia keretében élő nem román lakosok problémájának jelentőségét csökkenteni. Több ízben közöltek már hasonló térképeket a román propagandamunkák s ezeknek alapján Románia határainak megállapítása etnográfiai szempontból tényleg kompromisszumos megoldásnak látszik. Manuilánál azonban először jelenik meg ez a térkép olyan munkában, ahol a szerző tudományos felkészültsége és magas hivatali állása folytán több igényt tarthat arra, hogy komolyan vegyék és több hitelt adjanak neki, mint amennyit a propagandamunkák térképei általában megérdemelnek. Sajnos a szerző ezúttal nem vigyáz elég gonddal a maga tudományos reputációjára, mert a térkép teljesen hamis és az 1930. évi román népszámlálás eredményeivel is homlokegyenest ellenkezik.

Kezdjük a vizsgálatot Románia legnyugatibb csücskénél, Temes-Torontál vármegye területén. E megyének jugoszláv-román határmenti részén Manuila Szabin egyetlen kisebbségi foltot sem tüntet fel, holott a megye egész területén, de különösen a határszélen a lakosság túlnyomó többsége német, szerb és magyar. Az 1930. évi román statisztika szerint is Temes-Torontál megyében a 499.443 főnyi lakosság 62.4%-a nem román. Temes-Torontál és a mellette fekvő szintén határmenti Krassó-Szörény megyében az 1930. évi román statisztika beismerése szerint is 428.875 nem román nemzetiségű lakos él, túlnyomó részük a határ mentén, ezeket a kisebbségeket Manuila Szabin Krassó-Szörény megye déli részén apró kis pontokban tünteti fel, ezzel szemben a határon túl, Jugoszláviában élő románoknak hatalmas területfoltokat ad, pedig egész Jugoszlávia területén mindössze 231.068 román él a hivatalos jugoszláv statisztika szerint. A torzítás hozzávetőlegesen huszonöt-szörös.

Csonka-Magyarország és Románia jelenlegi határa mentén a magyar lakosság feltjait is igen szűkre szabta Manuila Szabin, Szatmár vidékén pedig egyszerűen eltüntette őket. De még ha az ő térképét nézzük is, és a

¹ 1910-es népszámlálási adatok.

Románia határán élő magyarság általa feltüntetett területfoltjait összevetjük a csonkamagyarországi románokról kimutatott apró pontokkal, felöltik a kérdés, hogyan nevezheti valaki ezt a határmegvonást kompromisszumos, középutas megoldásnak? Tovább északon a volt Csehszlovákia és Lengyelország felé aránylag elég mérsékelt a rajz tendenciája, ellenben a szegény beszarábiai oroszokat a rajz úgyszólván mind egy szálíg kivégzi. Mindössze a tartomány északi csücskén ad nekik egy kis területfoltot, tovább azonban végig a Dnyeszter mentén sem az oroszok, sem más kisebbségi nemzetiségű lakosok nem kapnak számbajöhető területet a térképen. Az egyetlen határmenti beszarábiai megye kivételével — ahol Manuila térképe határmenti kisebbségeket feltüntet — a többi határmenti beszarábiai megyékben 635.704 nem román nemzetiségű lakos él az 1930. évi román népszámlálás eredménye szerint s ezek jelentős része a határ közelében. A szerző ezeket 2—3 alig látható kis foltocskával szemlélteti, míg a Saovjetoroszország egész területén élő 285.797 románnak Románia határa mentén igen jelentős területfoltokat ad. A torzítás itt legalább ötvenszeres, pedig itt még azt sem vettük számba, — elfogadva az 1930-as román nemzetiségi adatokat — hogy a román népszámlálás a mai Románia területén élő oroszok és rutének számát a háború előtti 1,348.000 főről 991.000 főre csökkentette.

Magától értetődik ezek után, hogy a rajz a dobrudzsai határon élő kisebbségek jelentőségét is elsikkasztja. A bolgár határmenti Caliacra és Durustor megyékben Manuila — mint a román népszámlálási hivatal igazgatója — a román statisztikai évkönyvben a kisebbségi nemzetiségek arányát 77,4%-nak, ill. 80%-nak mutatta ki, de mint propagandista e két megyének mindössze egyötöd részét tünteti fel kisebbségekkel lakottnak.

Ebből a teljesen hamis térképből indul aztán ki a szerző és erre hivatkozva („amint azt a térkép mutatja“) tárgyalja Románia határmenti nemzetiségeinek kicsinységét. Ahol aztán Manuilának a saját térképe is mutat valamelyes nem román határmenti nemzetiséget, ott a magyarázatban egészen különös dolgokat olvashatunk! Így Dobrudzsánál pl. azt, hogy erről nem érdemes beszélni, mert ez a határ már a világháború kitörésének pillanatában fennállott (tényleg, kerek tíz hónap óta). A Csonka-Magyarország felőli határrésznél azt a meglepő állítást kockáztatja meg, hogy ott nem lehet pontosan megállapítani a nemzetiségi helyzetet, mert a magyar népszámlálások csak az anyanyelvet kérdezték a lakosságtól, nemzetiségi összeírást nem csináltak. Ezen az alapon azt sem mondja meg, hogy a határ romániai felén mennyi magyar él, pedig Románia csinált nemzetiségi és anyanyelv szerinti összeírást is 1930-ban. Úgy látszik, hogy még a román statisztika eredményeit sem volt tanácsos ezen a határvidéken ismertetni, pedig ez 31,6%-kal csökkentette a határmenti magyarság számát.

A Magyarországon használt anyanyelvi statisztikával szemben kifogásait Manuila már számtalan tanulmányában és vitáiban hangoztatta. Pedig mégsem lehet az annyira rossz, mert hiszen Románia is megtartotta ezt a rendszert s csak párhuzamosan, vele együtt, kérdezi a népszámlálásnál az etnikai hovatartozást is. Az eredmény pedig az, hogy a kétféle számlálás eredménye között nincsen jelentősebb különbség, csak éppen a magyarságnál, amelyet minden módon csökkenteni próbáltak. A románokra nézve akár az anyanyelvi, akár az etnikai eredetet kutató statisztikát fogadjuk el, az eredmény nem változik lényegesen.

Különben az 1910. évi magyar statisztika megbízhatóságát legfényesebben éppen az 1930. évi román népszámlálás eredményei bizonyították be. Az 1910. évi magyar statisztika a mai Erdély területén anyanyelvi alapon 2,821.773 román lakost tüntetett fel, az 1930. évi román népszámlálás — a Manuila szerint helyesebb — etnikai származás alapján ugyanitt 3,207.880

románt talált. Az emelkedés 20 év alatt normálisnak vehető, tehát 1910-ben semmiesetre sem lehetett sokkal több román Erdélyben, mint amit a magyar statisztika kimutatott.

A román politikusoknak a világháború előtt és után, de különösen a békekonferencia alatt annyit hangoztatott és — sajnos igen sok helyen hitellel talált — vádjait a magyar népszámlálások megbízhatósága ellen, íme az 1930. évi román statisztikának teljes mértékben sikerült megcáfolnia.¹

A régi magyar statisztika bírálata és bizonyos történelmi etnikai határokkal való manőverezés — egyes régi magyar politikusok által megállapított olyan etnográfiai határokat „reprodukál“ térképen, amelyeknek eredetijét senki sem látta s amelyek nem is voltak soha térképen tüzetesen kijelölve — mind csak arra jó, hogy a román népszámlálási intézet igazgatója elterelje a figyelmet arról a tényről, hogy a mai magyar-román határ mentén Románia oldalán tiszta összefüggő tömbökben 320.000 magyar lakik és kissé elszórtabban e tiszta területek mögött még 170.000 magyar él (eltekintve Belső-Erdély további 1.2 millió magyarságától), ezzel szemben egész Csonka-Magyarország területén mindössze 16.221 románt találunk.² És ezt a harmincszoros különbséget Mamiik így fogalmazza meg: „un certain nombre de Hongrois se trouvent sur le territoire roumain, alors qu'un certain nombre de Roumains ont été abandonnés en territoire hongrois“.

A Románia északi határain élő kisebbségek felett a szövegben azzal siklik át a szerző, hogy itt sem lehetett tiszta etnikai határt vonni, viszont a beszarábiai kisebbségekről semmit sem mond. Ellenben beszél a Szovjet-országra élő románok jelentőségéről, akik számára a Szovjet külön „Moldovai Köztársaságot“ szervezett, ahol a román a hivatalos nyelv. Nem gondolja Manuila, milyen rossz fényt vet a román nemzetiségi politikára ez az érvelés? Szovjetország külön köztársaságot állít fel román hivatalos nyelvvel a maga 286.000 románjának. Románia viszont a saját bevallása szerint 1,092.466 orosz, ukrán és rutén nyelvű lakójának nemcsak külön tartományt, hanem még külön megyét sem ad orosz hivatalos nyelvvel.

Mindezek után megállapítja a szerző, hogy ha Románia határait etnikai szempontból revízió alá vennék, akkor csakis tágítani lehetne azokat a szomszédos államok románjainak bekebelezésével. A románok azonban szerények és az általános béke érdekében ilyen revíziós követelésekkel sohasem állottak elő. Ilyen megállapításokat olvastunk nem egyszer komolyságukról nem előnyösen ismert román napilapokban, de sohasem gondoltuk volna, hogy ugyanezt a képtelenséget olyan szerző is leírhatja, akinek — már állásánál fogva is — adnia kell arra, hogy szavahihetőségén és komolyságán csorba ne essék. Végeredményben maga Manuila teszi közzé az 1930. évi román népszámlálás hivatalos eredményeit, amelyek szerint³ Románia területén 5,075.704 nem román nemzetiségű lakos él, ezzel szemben a Romániával határos államokban összesen 615.198 románt mutatnak ki a hivatalos statisztikák. Vájjon lehet ezek után azt állítani, hogy Romániának vannak csak

¹ A régebbi magyar népszámlálások eredményeinek bizonyítás nélküli ócsárlásával ezeketán hagyjanak fel a román statisztikusok. Legalább is addig kívánunk tőlük bölcs hallgatást e téren, amíg maguk az ő 1930. évi nemzetiségi adataikat olyan részletezésben és annyiféle kombinációban nyilvánosságra nem hozzák, mint ahogy azt a magyar Statisztikai Hivatal tette és teszi. Addig, amíg ők az 1930. évi népszámlálás községenkinti s így valamennyire ellenőrizhető anyagát még 1939-ben is rejtegetik s nem merik napvilágra adni, nincs erkölcsi jogosultságuk más komolyan dolgozó statisztikai hivatalokat minden bizonyíték nélkül ócsárolni.

² 1930-as népszámlálási adatok.

³ Anuarul Statistic al României. 1937—1938. București, 1939. Institutul Central de Statistica. Director: Dr. Sabin Manuila.

etnikai alapon követelni valói szomszédaival szemben és nem a szomszédoknak vele szemben?

A határmenti nemzetiségeknek ily módon való elintézése után áttér a szerző az ország belső részein élő kisebbségek sorsának tárgyalására. Itt mindjárt előre bocsátja, hogy egy ország népességének jövő fejlődése a falusi népességtől függ. Tehát csak a falusi tömböket adó nemzetiségeket kell Romániában számba venni, ő legalább is csak ezeket veszi számba. Érthető, mert különben el kellene mondania, hogy a gazdasági és kulturális gócok lakosságának nagy része nem román, hogy a románok igen kevésbé működtek közre abban, hogy városok épüljenek, kultúra teremjen és nivós élet zsendüljön a mai Románia területén. El kellene mondania azt is, hogy Erdély városi lakosságában — és a városlakók Erdély egész lakosságának közel egyötödét teszik — még az 1930. évi román népszámlálás szerint is többségben van a magyarság.¹ A városi népességről semmiféle adatot nem közöl az itt ismertetett munka, mindössze egy igen kis méretű és bizonytalan nyomású térképet (XXV. old.), amiből nem sokat lehet kivenni, még kevésbé lehet — adatok híján — szerkesztésének helyességét ellenőrizni.

Ami a városi népesség jövő fejlődését illeti, lehet, hogy igaza lesz Manuilának és a városok románosodni fognak, bennünket azonban a jelen helyzet is érdekel és most elsősorban a jelen helyzet. Sőt egy kicsit az a 20 évvel ezelőtti múltbeli helyzet is, mielőtt még 200.000 magyart kiüldöztek Erdélyből, főleg Erdély városaiból.

A városi lakosság kirekesztése után térképsorozatban adja a szerző Románia megyéiben a románok és a fontosabb nemzetiségek falvakban lakó részének lélekszámát. Ez a képsorozat kedvező a románokra, akik közül 89.5% falusi lakos és kedvezőtlen a magyarságra, mert a magyarságnak csak 72.9%-a lakik falun. Kedvezőtlené teszi a képet az is, hogy a megyehatárok nem kongruálnak a nemzetiségek összefüggőbb településterületeivel, így jelentős nemzetiségi tömbök elvesznek azáltal, hogy nagyobb román területekkel kerülnek össze egy megyébe. A megyehatároknak ezt a nemzetiségi szempontból kedvezőtlen alakulását a román kormányok még tovább fokozták azzal, hogy jó néhány történelmi megyehatárt a kisebbségi lakosság rovására megváltoztattak. (így főleg Szatmár és Szilágy megye, Maros-Torda és Csík megye, Brassó és Háromszék megye, Kolozs és Maros-Torda megye területein eszközöltek jelentős változásokat a világháború után.)

A tanulmányt befejező etnográfiai térkép kidolgozásához is szó férhet. Jó nemzetiségi térképet kicsiny méretben szerkeszteni nehéz, de a Manuila tanulmányában szereplő kép a legrosszabbak közül való. Maga is érzi ezt, azért térképe fölé odairja védópajzsul: „Établie selon la méthode du prof. Paul Langhans“. Bárkitől tanulta ezt az ábrázolási módszert, tény az, hogy nem fejezi ki hűen sem a nemzetiségek erőviszonyait, sem elterjedtségük határait, sem sűrűségüket. Ebből a térképből senkisé is olvassa ki azt (amit különben a szerző óvakodik is bárhol leírni), hogy Románia területén 1,554.525 magyar anyanyelvű lakost mutat ki az 1930. évi román népszámlálás is, hogy a német nyelvű lakosok száma 760.687, hogy orosz, ukrán, rutén nyelven 1,092.466 lakos beszél, hogy a zsidók, bolgárok, törökök, tatárok és cigányok is több százezres tömegekkel szerepelnek. De ha nem az anyanyelvi, hanem népi eredet szerint felvett eredményeket nézzük, akkor is a nemromán nemzetiségek száma Románia 18,057.028 lakójából 5,075.704 fő.

Egyéb apróbb hibái is vannak a térképnek, eltekintve attól, hogy technikai kivitele is nagyon gyöngye (a színek eltolódtak s nem lehet elég élesen megkülönböztetni őket). A szembeötlőbb hibák: a jelmagyarázat-

¹ 431.000 magyar, 330.000 románnal, 130.000 némettel és 69.000 egyéb nemzeti-ségű lakossal szemben.